

EL DIARI CATALÀ

El catalanisme radical i la Restauració.

Assaig de conclusions

Josep M. Figueres*

La meua tesi doctoral, apareguda recentment a l'Institut d'Estudis Catalans perquè va ser guardonada amb el premi Nicolau d'Oliver, conté una extensa relació de dades sobre la vida del periòdic de Valentí Almirall, un diari important tant perquè va ser el primer català com, substancialment, pel valor de la seva acció pública a l'hora de dinamitzar el catalanisme, el qual va passar de l'estadi minoritari i culturalista en què es trobava a tenir una vocació més política. Per tant, el contingut del periòdic m'interessà tant com la seva vida. És a dir, més que el que va dir i com ho va dir —l'estricta anàlisi del contingut, l'estudi ideològic— m'atragué el repte de conèixer què féu i com ho féu. Penso que, més important que el que es diu, és el que es fa. Un polític o un periodista tenen un component retòric, verbal, rellevant, però sens dubte és més il·lustratiu saber com actuen en la praxi quotidiana o com es belluguen en la dimensió dels fets, la selecció de les notícies, l'organització d'activitats, etc. Amb aquest esperit m'endinsí en el periòdic per a poder interpretar la realitat i donar resposta, a través d'una metodologia específica basada més en fonts hemerogràfiques que no estrictament arxivístiques, als interrogants esmentats.

Pel que fa al *Diari Català*, presento sintèticament les conclusions més rellevants de l'estudi, allò que aporta al poc remogut encara món del naixement del catalanisme polític, car és des de fa dues dècades només que comencem a conèixer amb profunditat les principals entitats, personalitats i activitats del moviment, que és l'única manera de contribuir a unes futures conclusions globals, quan aquests estudis hagin avançat molt més. Tot seguint l'ordre de l'exposició efectuada al volum publicat, enuncio les diverses conclusions que exposo per aspectes relacionats en cada capítol. Del primer, ço és del marc extern i concretament del vessant legal, destaco:

a) La presència d'una administració força intervencionista mitjançant la utilització d'una tipologia diversa i variada de control i repressió, a més d'una nova legislació oberta però igualment adreçada a limitar la llibertat de premsa. Cal remarcar el poder polític local i el de l'Església, que incidiran en el control de continguts.

b) La voluntat de la premsa d'escapar d'aquest control tot aprofitant les diverses possibilitats que genera la llei o la seva manca d'aplicació, com ara el cas dels títols alternatius.

c) La dualitat d'una societat en la

qual coexisteixen un públic liberal i urbà amb forces socials o econòmiques com ara l'Església, les quals tenallen les publicacions de caràcter liberal i laic amb els mecanismes d'influència al seu abast.

d) I la persistència d'uns models diferents de publicació segons el progressiu creixement del mercat, els quals bé optaran per una especialització temàtica bé per una nova formulació dels continguts, és a dir, per una premsa estrictament informativa, amb la qual cosa es genera una nova força social en el camp periodístic que seran les empreses amb un producte determinat al costat del tradicional periodisme polític i d'opinió.

Un capítol de la meua tesi ha estat dedicat al cens de les publicacions existents a Catalunya en el període de vida del *Diari Català*. Tot i ser inèdit en suport paper, pot consultar-se en l'edició en microfita (UAB, 1992), on hi ha l'aparell documental. Les dades que presento d'aquest bloc són, doncs, inèdites. D'aquest apartat, detecto:

a) La premsa en llengua catalana és inferior al total de l'editada en castellà. El nombre de setmanaris, el nombre de publicacions diàries —potser les més llegides—, és prou il·lustratiu sobre això. Fixar-se'n en el nombre és adonar-se de la residualitat i marginalitat que té la premsa en llengua catalana.

b) Aquesta premsa en català neix com a voluntat política, cultural o religiosa; a més, l'única premsa que el mercat pot assimilar és la de caràcter informatiu i humorístic, la qual serà, però, efímera.

c) La vida de les publicacions en llengua catalana és curtíssima (la vida mitjana és entre els sis mesos i els dos anys) i, doncs, sovintegen els números únics. Les publicacions estables seran una minoria en la ja minoritària premsa en català.

d) Temàticament, el model de premsa existent s'ajusta al mercat receptor, bàsicament format per escriptors, intel·lectuals, clergues i professionals il·lustrats. Per això, la temàtica cultural i discursiva és dominant en la premsa de llavors. A mesura que el mercat s'eixamplarà, augmentarà la diversificació temàtica: hom s'ocuparà de matèries més populars i es tendirà cap a la distribució general.

e) En aquests anys —1879-1881— es formula l'inici del posterior creixement de la premsa en llengua catalana, i això s'esdevindrà, bàsicament, a mesura que es desenvolupin les impremtes i que la societat incrementi el nivell sociopolític de catalanitat, a més de la

Lluís Companys. L'home de la resolució ràpida i expeditiva. *La Vanguardia* (4-IV-1937), Barcelona.

creixent culturalització de capes socials noves i més àmplies: funcionaris, estudiants, artesans, etc.

f) La premsa oficial, la tècnica, la religiosa, l'especialitzada, la científica, la professional, l'associativa, elaborada a comarques serà, bàsicament, feta en castellà. He indicat els camps en què apareixeran les revistes en català —cultura i humor—, que s'ampliaran ràpidament a la política, la religió i l'associacionisme i arribaran, a començament del segle XX, a tots els altres camps.

g) I, finalment, cal dir que no apareix cap diari en català si tenim en compte la tipologia temàtica de la premsa en català apareguda fins aleshores. El fet d'existir pràcticament només premsa cultural i humorística i una poca, residual i simbòlica, informativa en català, és un element clau per a determinar per què no apareix cap diari en català. La premsa diària necessita una estructura complexa, també als anys setanta i vuitanta del segle XIX. La manca de revistes informatives en català ajuda a explicar la lentitud del procés de normalització de la premsa diària en català.

El total de publicacions editades al Principat de Catalunya en el període 1879-1881 és de 457, de les quals 88 són en llengua catalana i 369 en llengua castellana. Pel que fa als diaris, la relació és de 2 per 36, i a les revistes de 86 per 333. Fixem-nos en la distribució entre Barcelona i comarques en aqueix període:

	diaris	bi-trim.	setm.	quinz.	altres	s/d	total
Barcelona	24	3	64	26	73	93	283
comarques	14	13	74	19	23	31	174
total	38	16	138	45	96	124	457

En conseqüència, en aquest panorama, editar un diari en català és una tasca difícil però no improbable. Si ens fixem en el nombre de setmanaris semblaria més fàcil que n'apareguessin més, però el mercat creix lentament. D'altra banda, la importància de les comarques és notable: el tercer diari en llengua catalana abans de *La Veu de Catalunya* serà fet a comarques, a Reus i a Sabadell. Barcelona tindrà, en el naixement de la moderna premsa catalana, un paper destacat i la figura d'Almirall és cabdal per a entendre la lluita contra la tendència general de minorització.

Quant a l'edició del fulletó, de l'anàlisi de les tres obres editades es desprèn que l'acció que desenvolupà el *Diari*

Català a través de la seva «Biblioteca del Diari Català» es pot resumir així:

a) Els quatre títols, agrupats en tres volums, editats en fulletó corresponents a Homer, Darwin, Harte i Poe responen a uns objectius de modernització de la llengua, d'universalització de la literatura catalana i d'inserir-se en els nous corrents materialistes de la ciència que enllacen amb la tradició grecollatina convencional.

b) Al segle XIX, la idea popular d'utilitzar el fulletó per a novel·la és transformada amb obres acreditades de literatura considerada de qualitat, al marge de la polèmica pel que fa a la no-ficció, és a dir al pensament i a la recerca, que s'allunya de la literatura de ficció popular o de qualitat per a oferir vehicles de culturalització.

c) Tècnicament cal constatar, en els quatre casos, que no s'ha efectuat la traducció de l'obra original sinó d'edicions assequibles, franceses, amb el demèrit intel·lectual que comporta tot i la qualitat que tenen, segons els crítics (Camarasa, Bordoy, Balasch...) que han acarats els textos originals amb les traduccions de Pons i Roure, pel que fa a rigor, estètica i escriptura.

d) Editorialment, la divulgació no arriba als objectius previstos ni té l'èxit social que la iniciativa potser feia preveure. Només s'editen tres volums, desiguals en extensió i un d'ells incomplet, i la previsió de tres volums anuals esdevé un projecte inassequible.

e) La «Biblioteca del Diari Català»

sa..., amb la diferència que aqueixa assolí un notable rigor en la formulació teòrica del projecte i conjuminà la doble acció de difusió d'obres de literatura creativa i de recerca. Haurem d'esperar la col·lecció popular d'Editorial Catalana per a trobar un projecte reeixit tant ambiciós. Tot i el minso valor quantitatiu, la importància d'aquesta Biblioteca és notable atès que esbossa uns nous camins per a la cultura catalana de l'època.

g) La publicació d'autors contemporanis diguem-ne maleïts o condemnable per una part de la societat—Darwin, Poe...— i la voluntat de connectar amb la tradició clàssica no cristiana —Homer— pretén reafirmar l'amplitud de la cultura catalana i vincular-la al laïcisme social, a l'empirisme i al mètode experimental, i al positivisme, enfront de la tradició escolàstica i àdhuc reaccionària que tenia forts elements de difusió a la Catalunya d'aleshores. La diversitat d'opcions i l'amplitud en les temàtiques exposades serà una valuosa contribució a l'obertura cultural, la qual cosa allunyarà la cultura catalana del tancament dels sectors religiosos i conservadors.

En definitiva, la «Biblioteca del Diari Català» és un reforçament de les teories polítiques basades en el republicanisme, federalisme, laïcisme i progressisme del *Diari Català*, unes teories polítiques que es deixen veure enmig del domini del centralisme unificador i el sucursalisme polític—possibilisme, fusionisme, liberalisme, etc. Aquest catalanisme nou fracassà per manca de base social, mentre que la nova vessant catalanista que es configura precisament com a reacció davant les iniciatives del *Diari Català* comença a establir les bases que el faran reeixir plenament vint anys després.

Pel que fa al suplement femení *Modas y Labors* les conclusions són:

a) En la premsa femenina i en l'opinió que té la societat de la Restauració sobre la dona es detecta cert canvi. Al segle XIX l'opinió que es té de la dona i la seva educació és alterada i modificada per tres grans aspectes: la importància creixent de l'educació i la instrucció en un món que avança tecnològicament, la necessitat de disposar de nous elements de coneixement—per exemple, l'alfabetització— i la incorporació creixent de la dona al treball, la qual cosa alterarà a poc a poc els fonaments de l'estructura familiar tradicional. Necessàriament, doncs, s'introduirà la noció de l'accés a un ensenyament per part de la dona, bé com a part del seu treball especialitzat, com ara les infermeres o les mestres, bé com a corretja

és una realització del *Diari Català* que segueix el programa ideològic que proposa el seu propietari, fundador i director en relació amb la utilització de la llengua catalana en l'àmbit científic, la popularització de la ciència i la culturalització creixent de la societat. Efectuar l'edició simultània de tres obres, dues d'elles de certa envergadura, demostra la voluntat pràctica de penetrar ideològicament i modificar la conducta del mercat, almenys en els cercles culturals catalans més influenciables.

f) La «Biblioteca del Diari Català» és el precedent d'altres biblioteques de publicacions catalanes que tindran continuïtat i èxit editorial, com ara *L'Avens*, *El Poble Català*, *La Renaixen-*

de transmissió per a una major educació dels fills.

b) L'educació serà, per tant, una peça clau en els continguts de la premsa adreçada a les dones, una educació bàsicament pràctica i formativa; és a dir, s'utilitzarà la premsa perquè tinguin nocions d'higiene i, especialment, perquè coneguin la moral dominant. Aquestes lectures fetes amb voluntat instructiva, que haurien de ser amenes, segons l'opinió de Jiménez Morell són d'un ensopiment extremat. La finalitat de la dona és el matrimoni, però en aquesta concepció apareixerà una esclètxa cada cop més gran gràcies al triomf progressiu, en el matrimoni, de l'amor sobre l'interès i la conveniència social. Ara bé, es mantindran els rols tradicionals: l'home obert al món exterior i la dona reclosa a la vida privada. Així doncs, la participació de la dona al treball contribuirà a obrir-li parcel·les de la vida pública, amb lluita i problemes, amb individualitats que seran excepcions, però al capdavant serà l'inici del camí cap a la igualtat. La instrucció i el treball seran els principals aspectes que es modificaran. La prostitució seguirà, com la virginitat i la doble moral, tenint el seu paper de legitimació d'unes estructures intocables. En síntesi, la dona resta com un model idèntic al del passat però amb noves parcel·les obertes. Per exemple, la seva finalitat social és l'amor i, si no es casa, pot dedicar-se a altres formes de relació, sigui ajudant els qui no tenen família —orfenats, asils, manicomis...— sigui ajudant les classes superiors —institutrius, infermeres privades...

c) En literatura ho veiem molt clar: és acceptada la dona que tracta una temàtica literària que no qüestiona el seu paper, com ara la narrativa infantil, els poemes intranscendents, els textos de formació pràctica de la dona, etc. Però hi ha uns camps tancats, igual que el treball o la vida pública: no s'entén una dona que vulgui ser polític, militar, etc. ni una dona que vulgui escriure assaig, ciència, etc. D'altra banda, cal dir que aquestes esclètxes només es produeixen entre les classes altes i els sectors il·lustrats de les capes mitjanes; la classe obrera, la classe popular, no tindrà accés als nous canvis del XIX, només al treball assalariat a la llar o a la fàbrica.

d) Pel que fa a *Modas y Labors*, la primera conclusió és la novetat que significa en el panorama periodístic l'aparició d'una publicació monogràfica —bé que suplement d'un títol major— en llengua catalana. També és

significatiu de la voluntat d'eixamplar el catalanisme el fet d'introduir una temàtica frívola com són les modes i una d'utilitària com són les labors, els brodats, etc., per tal que el públic femení s'incorpori als rengles del catalanisme polític.

e) La segona conclusió a *Modas y Labors* és la manca d'èxit, ja que no fou seguit pel públic femení. La baixa lectura l'obligà a replegar-se a unes pàgines monogràfiques. Tot i això, és important la voluntat dels capdavanters del *Diari Català* d'obrir a les escriptores catalanes una secció fixa, malgrat les dificultats de lectura del públic femení, pensant sempre en un objectiu de caràcter ideològic. El fracàs del suplement es deu tant a factors endògens —reducció de pàgines— com exògens —debilitat del mercat en català.

f) La darrera conclusió serà pel contingut i afectà la manca de reflexió sobre l'arquetip i la funcionalitat de la dona a la societat catalana dels anys vuitanta. La via política, oberta el 1868 en proclamar-se el sufragi universal, és concebuda exclusivament pels homes. D'altra banda, la Restauració no representà, en aquest sentit, cap avenç destacat. No obstant això, es facilità, amb les discussions generalitzades sobre el paper social de la dona, que unes poques dones poguessin expressar un valor diferent al dominant, el sentit de la igualtat, i, en definitiva, que es valorés la persona en funció individual i no sexual. Potser aquest fet, la creació d'un contramodel, serà la més gran aportació al debat sobre la dona que tindrà lloc en el decurs de les dues darreres dècades del segle XIX.

Pel que fa especialment a *Modas y Labors*, hi ha la voluntat clara d'influir en un segment demogràfic —el femení— en ascens, per tal d'introduir el missatge de renovació del catalanisme cultural i polític en l'òptica sentimental, vivencial, lingüística... no encarnada en un bagatge teòric. *Modas y Labors* aspira a ser el pont entre aquest món i les noves plataformes que configura el *Diari Català*. Restà, però, com una esperança, un projecte inacabat, puix que diverses dificultats impossibilitaren la continuïtat del suplement i hagué de reconduir-se en una secció setmanal que no arribà a aconseguir els seus propòsits. Va ser el símbol d'una voluntat fracassada i el seu èxit potser fou el de mostrar nous camps d'incidència social. Altrament, no es plantejà cap innovació formal o de contingut: els vestits que s'hi exposen, la temàtica del fulletó, la tipologia dels poemes,

les dades d'indumentària, etc., són un conjunt de materials que podien aparèixer en qualsevol publicació conservadora de l'època. És a dir, el fet que depengués d'un diari laic i avançat, catalanista i progressista, no va comportar tanmateix nous enfocaments. A tall d'exemple, sospitem que les il·lustracions que acompanyen la descripció dels vestits són, simplement, reproduïdes de la premsa francesa, un fet d'altra banda habitual a l'època. Ho veiem en la signatura Anoiés & Barbe, que és la mateixa que figura a les il·lustracions de vestits dels magatzems parisencs Le Printemps, que són anunciants del *Diari Català*. A més, la combinació de Dolors Monserdà de Macià i Valentí Almirall configurarà una tipologia en el suplement volgudament neutral en la ideologia; només s'aspirava, doncs, a fer una revista de modes que fos l'esquer per a la lectura global del periòdic.

Cal dir que als anys de la Restauració la premsa viu la seva més profunda reestructuració tant a causa de factors externs, de caràcter econòmic, cultural i social, com específics de la premsa mateixa. Caldria esmentar, d'aquests darrers, l'expansió de la indústria (en la mesura que es millora el producte), la creació i utilització d'agències de notícies —Fabra...— i de publicitat —Roldós...—, l'extensió i popularització de la figura del corresponsal, la creació dels quioscs com a punts de venda al carrer, i, en definitiva, la creixent industrialització i racionalització empresarial del producte. No és gens casual que el segon diari que aparegué en català, *La Renaixensa*, es constituí com a societat anònima, arribà a tenir una impremta pròpia i féu dues edicions diàries. Aquests trets són habituals en la premsa industrial de Madrid.

Mentre que a Espanya l'índex d'alfabetització era del 30% i el d'urbanització del 20%, a Catalunya trobem unes xifres sensiblement diferents, per la qual cosa podem deduir, si relacionem els coeficients de lectura i el nombre de capçaleres i tiratges amb el total d'habitants, que existia una influència notable de la premsa. En definitiva, la premsa fou la que possibilità l'extensió de l'ideari catalanista, un ideari que esdevingué primordial en les informacions i les opinions del *Diari Català* i que fou present en tota la premsa de caràcter ideològic que es féu posteriorment.

Si als anys 1874-1883, entre la Restauració i la llei de premsa de Sagasta, es configura un model de premsa i un sistema informatiu que ultrapassa les

elits i arriba a ser popular (tot i que no s'assolí l'èxit d'altres països occidentals), a Catalunya les dades dels tiratges de la premsa feta en llengua catalana ens demostren la creixent importància del periodisme en la formació del pensament nacionalista. Tots els pensadors i ideològics del catalanisme comencen publicant les seves reflexions en la premsa i pràcticament tots (d'Almirall a Prat de la Riba, i sense oblidar Cortada, Mañé, Torras i Bages, Collell, etc.) utilitzaren els periòdics com a principal plataforma divulgativa.

Convindria aprofundir en els estudis sobre el timbre i esbrinar els tiratges de la premsa d'acord amb el pes; tot i que d'alguna manera ho he fet a l'hora de situar el *Diari Català* en el seu context, caldria treballar-hi més a fons. També caldria tractar la relació entre ferrocarril i premsa. El 1879 existeix una incipient infraestructura ferroviària catalana. La publicitat que se'n fa ho demostra. El 19 de setembre de 1879 el «Brusi» publica un anunci on apareixen les línies Barcelona-Vilafranca-Tarragona, Barcelona-Mataró (Tordera), Barcelona-Granollers-Girona-Figueres-Portbou que, al costat de les altres, Girona, Manresa, etc., són importantíssimes per al teixit comunicatiu català. Igualment, caldria avançar en l'estudi de la tecnologia de la impressió: si a Madrid es treballa (tres diaris almenys ho anuncien) amb rotatives, caldria saber quin és l'utilatge tècnic de la impressió dels periòdics de Barcelona.

Pel que fa als aspectes de la vida interna, detecto una existència relativament tranquil·la trencada per tres processos judicials acabats amb sentències desfavorables que alteren la marxa del periòdic. La publicació és regular i es mantenen les activitats i publicacions afins amb estabilitat, tot i que el ritme sempre serà inferior a la voluntat que s'exposa inicialment. El juny del 1881 es produeix la decisió de finalitzar la seva existència. Aquest és el fet més traumàtic de la vida del *Diari Català*. Les iniciatives encetades al marge del diari també es trunquen. Aquestes realitzacions, com hem vist en l'anàlisi del suplement *Modas y Labors* o en les edicions del fulletó, responen a uns plantejaments ambiciosos en els objectius, però tanmateix limitats per la manca de mitjans empresarials o de resposta del mercat.

Pel que fa a la vida externa, el *Diari Català* va ser l'exposició de més abast de l'ideari catalanista, a partir del qual van aparèixer els elements més dinàmics en la projecció del catalanisme

polític: els congressos catalanistes i el Centre Català. Culturalment, implicà una renovació crítica notable de la producció literària i assagística en català, que fins aleshores era vista només, generalment, amb complaença.

Periodísticament, el dinamisme del *Diari Català* es fonamenta en mesures de promoció tant des del punt de vista tècnic com pel que fa a la millora dels continguts: bústies per als lectors arreu de Barcelona, una extensa xarxa de corresponals, redaccions a les capitals de província (la qual cosa és un notable intent de descentralitzar el periòdic) i, fins i tot, amb administracions descentralitzades. En definitiva, hi ha la voluntat d'obrir-se a nous sectors socials i es fuig de l'habitual sector que llig, format per eclesiàstics, propietaris rurals, advocats conservadors, etc., que per raons òbvies havia d'allunyar-se del periòdic pecaminós. En arribar a tot Catalunya, era lògic que el *Diari Català* augmentés el tiratge i n'esdevingués un dels primers del país. He documentat que tant ell com el *Diario de Barcelona* arriben, pràcticament, a totes les comarques.

El diari s'obre a sectors dinàmics de comerciants, professionals, intel·lectuals... i possibilita que existeixi un eixamplament del mercat que considera no només útil i necessari sinó també imprescindible per a la normalització dels diaris en llengua catalana. Amb el *Diari Català* el catalanisme cultural i el polític començaran a cobrir la necessitat de diaris com a vehicle habitual de transmissió ideològica.

Finalment, la renovació en contingut i disseny afavoreix una modernització del catalanisme que s'allunya d'ocupar-se exclusivament de la literatura i de la història i tracta també de la ciència i l'economia; a més, concebrà la tradició no com un eix immutable sinó com una contribució essencial per a definir un caràcter col·lectiu i una mentalitat comuna necessitada de renovació. Es fixarà primordialment en les necessitats de la societat receptora i marcarà línies de pensament i comportament en els aspectes més polèmics o importants, tot i que no estiguin en la palestra pública. La innovació del contingut també es manifestarà en iniciatives periodístiques polítiques i de relleu social com les cròniques de l'erupció de l'Etna que cobreix el mateix Almirall.

En conjunt, el *Diari Català* possibilita que la premsa en llengua catalana faci un salt qualitatiu notable envers la normalitat. Gràcies, doncs, a l'existència d'aquest diari el catalanisme deixa-

rà plenament els postulats culturals i s'obrirà als polítics i socials. No debades, incidirà en l'evolució vers plantejaments nous en la reflexió crítica sobre la realitat hispànica i també forana, especialment del model suís, la qual cosa establirà les bases per a la futura gran exposició doctrinal d'Almirall en relació amb Catalunya —*Lo catalanisme*— i Espanya —*Espagne telle qu'est*— i en el terreny cultural —*Respuesta a Núñez de Arce*.

Tot i que el diari tindrà curta vida, el seu grau de penetració social serà notable. El catalanisme polític contemplarà en aquesta evolució en la qual participa directíssimament el *Diari Català* una nova dimensió en què hom posa en relleu una visió realista de la societat i s'allunya dels plantejaments idíl·lics, utòpics o romàntics, tot formulant una teorització, de base federal, en la qual, per primera vegada, es contemplen no només declaracions de principis sinó també respostes a la quotidianitat. El *Diari Català* aspira a una societat moderna, europea, regenerada dels vicis i defectes de la corrupció, la rutina i la incompetència per a situar-se com a element de servei.

La construcció del discurs de la realitat serà l'eina més important amb el filtratge de notícies que subministren corresponals i col·laboradors afins, els quals, sigui amb articles d'opinió o amb notes breus, sigui amb cròniques locals o amb comentaris informatius, ajuden a crear una consciència catalanista que s'estructura i es coordina per primera vegada en projectes específics. L'interès pel *Diari Català* rau en l'acceleració històrica que produí en el catalanisme i en la categoria i importància dels textos publicats. ■

* Josep Maria Figueres és professor de les universitats Autònoma de Barcelona i Ramon Llull.